

Мирјана Средојевић,*

Студент докторских студија Правног факултета,
Универзитет у Новом Саду

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

doi:10.5937/zrgfni1776253S

UDK: 343.55-053.2/.6(497.11)

Рад примљен: 01.10.2017.

Рад прихваћен: 30.11.2017.

КРИВИЧНОПРАВНА ЗАШТИТА МАЛОЛЕТНОГ ЛИЦА ОД ЗАПУШТАЊА И ЗЛОСТАВЉАЊА

Апстракт: У раду је дат приказ историјског развоја механизма заштите малолетних лица од запуштања и злостављања на националном и међународном нивоу и указано је на појмовно одређење занемаривања и злоупотребе. Аутор анализира законско уређење кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица, његове елементе бића и указује на проблеме до којих долази приликом подвођења одређеног понашања под ово кривично дело. Имајући у виду приватност породичних односа, значај васпитне функције породице у изградњи личности детета, могућност предузимања одређених мера из других области права које су у интересу детета, као и последице до којих може довести осуда родитеља за ово кривично дело, потребно је кривично право користити као *ultima ratio*. Међутим, у ситуацијама када родитељи или они који се старају о деци, грубо занемарују своје дужности и злостављају децу и тако проузрокују стање запуштености детета и штетне последице по његов развој, оправдана је и кривичноправна интервенција. У раду се такође разматрао правданост физичког кажњавања деце, као и разграничење кривичног дела за пуштање и злостављање малолетног лица од других сличних кривичних дела, с обзиром на то да законски опис бића овог кривичног дела може обухватати и елементе бића неког од кривичних дела из групе против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина или против брака и породице. У циљу анализе казнене политике у раду је дат приказ правосудне праксе Основног суда и Основног јавног тужилаштва у Новом Саду за кривично дело за пуштање и злостављање малолетног лица у периоду од 2010. до 2016. године.

Кључне речи: кривичноправна заштита, занемаривање и злостављање деце, правосудна пракса, физичко кажњавање деце.

* mirjana.sredojevic43@gmail.com

1. Увод

Имајући у виду нарастајућу актуелност тема које се тичу насиља у породици и недавно доношење Закона о спречавању насиља у породици, поље интересовања јавности за породичне односе се проширује, па тако у последње време пажњу јавности све више привлачи насиље над децом. Иако деца трпе насиље у разним институцијама, на улици, у школи, некако се чини да највеће интересовање изазива насиље које се одиграва у кругу породице, а посебна дебата се води о оправданости физичког кажњавања деце у дисциплинске сврхе.

Породица је средина у којој деца усвајају моралне норме и системе вредности, успостављају најраније емотивне и социјалне везе и уче се правилима понашања у друштву. Уколико су односи у породици засновани на љубави, поверењу и разумевању, она је најпогоднија средина за нормалан развој дететове личности. Међутим, уколико у породици дође до поступака којима се угрожава или нарушава физички и психички интегритет деце, неопходна је правна интервенција ради заштите основних права детета, јер постоји оправдан друштвени интерес за правилно подизање деце. Идеално стање би било када би се активност државних органа фокусирао на превентивну улогу, предузимање мера у области социјалне заштите, здравства, образовања и рехабилитацију породице. Ипак, уколико у односу родитеља према деци дођедо ситуације у којој родитељи или они које се старају о деци, грубо занемарују своје дужности и злостављају их и тако проузрокују стање запуштености детета и штетне последице по његов развој и физички и психички интегритет, оправдано је активирање кривичног права. Кривично дело којим се деци пружа заштита од оваквих поступака је кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица

2. Развој механизма заштите деце од запуштања и злостављања

2.1. Међународноправни аспект

Да би се разумела суштина и оправданост овог кривичног дела, неопходно је осврнути се на коренезлостављања и занемаривања деце. Правни положај деце мењао се током историје и био је условљен друштвено-економским односима, религијом, обликом породице и обичајима (Костић, 2004: 2). Дуго се сматрало да је разлика између детета и одраслих смо квантитативна, па су деца након што би почела да привређују, равноправно седела са својим родитељима и учествовала у одлучивању о битним питањима. Тек је процес признања детета као посебног субјекта имао за последицу успостављање одређених стандарда родитељског старања и родитељске

одговорности. Злостављање и занемаривање деце постојало је још у Грчкој, Риму, Индији, Арабији, Кини, Египту, али је улазило у круг интимног породичног живота, који друштво није могло да контролише. Окриље патријархалне породице, где доминира приватна својина, омогућило је да се дете посматра као власништво оца којом је могао располагати како жели. Закон 12 таблица је чак предвиђао да наказно дете после рођења треба одмах убити. У средњем веку физичко кажњавање деце сматрало се начином васпитања и било је уобичајено, а батињање и шибанье у школама сматрано је саставном образовном методом. Држава се ретко мешала у односе родитеља и деце, јер је владало уверење да породични живот треба да буде изван друштвене интервенције. Из периода касног феудализма најзначајнији кривичноправни пропис који је предвиђао кривичноправну заштиту живота и тела детета, као и заштиту детета од полне злоупотребе је *Constitutio Criminalis Carolina* из 1532. године.

Однос према деци постаје хуманији тек под утицајем ране ренесансе када се све више пажње придаје образовању и васпитању деце, одбацује сурова средњовековна дисциплина и физичко кажњавање и јављају се све чешће захтеви да се за насиље над децом и њихово занемаривање предвиде и кривичне санкције (Павлов, 2015: 6). Док је Француски кривични законик из 1810. године садржао цело поглавље о злочинима против деце и предвиђао заштиту деце од запуштања и злостављања, Аустријски кривични законик из 1852. године је пружао кривичноправну заштиту деци и омладини од злостављања, док запуштање није било предмет кривичноправне, већ само грађанскоправне заштите. Аустријски грађански законик из 1811. године поред дужности родитеља, говори и о дужности детета да слуша и поштује родитеље. Родитељи имају право да према неваљалој и непослушној и таквој деци која нарушавају домаћи ред и мир примене казну која неће бити претерана, нити по њихово здравље штетна. Тек након формирања Удружења за заштиту деце од злостављања и занемаривања идоношења првог модерног закона о заштити деце у држави Њујорк 1875. године однос према деци постаје хуманији.

Потреба за проширивањем посебне бриге за дете изражена је још у Женевској декларацији о правима детета из 1924. године, која представља промену ставова и мишљења о деци и односу према њима. Овом конвенцијом уводи се право и одговорност државе у заштити дечијих права и долази до све израженијег признања да права родитеља у односу на њихову децу нису неповредива. Након тога, 1959. године на Генералној скупштини УН усвојена је Декларација о правима детета која поред настојања да обухвати основна дечија права, налаже заштиту детета од свих облика занемаривања, окрутности или експлоатације.

Посебно је важно поменути Конвенцију о правима детета¹ која представља прекретницу у међународном покрету за дечија права. Њени основни принципи су право детета да изрази своје мишљење и поштовање најбољег интереса детета у свим активностима које се њега тичу. Конвенција у чл. 19 разматра обавезе (законодавне, управне, социјалне и образовне) државе потписнице у заштити детета од сваког облика телесног или душевног насиља, повреда или злоупотреба, занемаривања или запуштености, злостављања или искоришћавања, укључујући сексуално злостављање, док о њему брине родитељ или нека друга одговорна особа (Милосављевић-Ђукић, 2015: 12). Данасу права детета и њихов телесни и духовни интегритет гарантовани и заштићени великим бројем међународних правних инструмената донетим под окриљем Уједињених нација, Савета Европе и других међународних организација.

2.2. Домаће законодавство

Знатан помак у заштити дечијих права направљен је и на националном плану. Српски грађански законик из 1844. године је конципирао однос родитеља и деце као однос послушности, а родитељи су на располагању имали принудне мере, које су морале бити умерене и нису смеле прећи у злостављање. Као што примећујемо, постепено се уводи принцип умерености, односно ограничене употребе принуде према деци и води се рачуна да она буде адекватна и нешкодљива по здравље детета. Заштита деце и малолетника од злостављања и запуштања није била предвиђена Казнителним закоником за Књажевство Србију из 1860. године, али се посредно остваривала кажњавањем онога ко намерно злоставља сродника по крви у усходној линији, као и старешине који према својој жени и другим укућанима крајње нечувено поступа, немилосрдно их туче и злоставља. Тек је Кривичним закоником Краљевине СХС из 1929. године било предвиђено да ће се „казнити родитељи, храниоци, стараоци и уопште они којима је поверено старање о личности детета, ако запусте или прекорачујући своје право кажњавања, злостављају дете које је под њиховом влашћу или надзором“ (Костић, 2004: 4). Дело се могло извршити или запуштањем детета у погледу васпитања или злостављањем кроз прекорачење права кажњавања (Павлов, 2015: 8). Заштита физичког и психичког развоја детета у Кривичном закоником ФНРЈ из 1951. године је била остварена прописивањем кривичног дела злостављање и запуштање детета. Новелом Кривичног законика од 1959. године додат је став два којим се кажњава лице које малолетника присиљава на претеран рад,

¹ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Сл. лист СФРЈ – међународни уговори* бр. 15/90 и *Сл. лист СРЈ – међународни уговори* бр. 4/96 и 2/97.

рад који не одговара његовој доби, на просјачење или га из користољуба наводи на вршење радње штетне за његов развој, а заштита је проширена и на лица од 14 до навршене 18 године живота. Кривични законик СФРЈ из 1976. године у члану 118 на идентичан начин као и Кривични законик ФНРЈ инкриминише ово кривично дело.

Правни основ којим је регулисана заштита права детета у Србији поред Устава²чини и низ ратификованих међународних конвенција и посебно законодавство које регулише различите сегменте живота и права детета и то: Конвенција УН о правима детета, Факултативни протокол уз конвенцију о правима детета о забрани продаје деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, Национални план акције за децу, Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања, Посебни протоколи свих релевантних система који се баве заштитом деце (здравствени, правосудни, образовни, систем социјалне заштите и унутрашњих послова), Закон о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности, Закон о финансијској подршци породице са децом, Закон о здравственој заштити, Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о основној школи, Закон о средњој школи и др. Ратификовањем Конвенције о правима детета Србија је преузела обавезу да предузима мере за спречавање насиља над децом и да обезбеди мере подршке за физички и психички опоравак детета, као и његову социјалну реинтеграцију. То подразумева постојање државних система, који ће препознати децу која су изложна злостављању и занемаривању и обезбедити брзу и ефикасну интервенцију у случајевима када постоји сумња да је дете претрпело злостављање или занемаривање или је изложено ризику да га доживи.

Поред ових прописа, држави на располагању стоји и породичноправна заштита. Наиме, у случају несавесног вршења права и дужности из садржине родитељског права, породично право предвиђа санкцију делимичног лишења родитељског права, док се у случају злоупотребе родитељског права или грубог занемаривања родитељских дужности може изрећи мера потпуног лишења родитељског права. Међутим, до изрицања ових мера неће доћи уколико то није у најбољем интересу детета и уколико се заштита детету може пружити и блажим мерама, а одговорност супституисати рехабилитацијом породице. Санкције су предвиђене и у оквиру кривичног права, у зависности од субјеката, садржаја противправног понашања, степена кривице и других карактеристика. При том, грађанскоправне санкције не повлаче нужно кривичноправне, нити кривична одговорност подразумева лишење родитељског права.

² Службени гласник РС, бр. 98/2006.

3. Кривичноправна заштита малолетних лица од запуштања и злостављања у Републици Србији

3.1. Појам занемаривања и злостављања

Кривичноправна заштита деце од занемаривања и злостављања регулисана је кривичним делом запуштање и злостављање малолетног лица из члана 193 Кривичног законика³. С обзиром на то да се у Кривичном законнику не наводе експлицитно понашања којима се врши ово кривично дело, у литератури је све више заступљено мишљење да су то оне њихове форме које је усвојила Светска здравствена организација (у даљем тексту: СЗО) на Консултацији о спречавању злоупотребе деце у Женеви 1999. године, а које предвиђа и Породични закон⁴. Тако, према дефиницији СЗО занемаривање представља немар или пропуст пружаоца неге да обезбеди развој детета у свим областима здравља, образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних животних услова, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што нарушава или може са великом вероватноћом нарушити здравље детета или његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој (Ишпановић-Радојковић, Игњатовић, 2011: 14). Оно обухвата и радње пропуштања у обављању правилног надзора и заштите деце од повређивања у оноликој мери у којој је то изводљиво. Према дефиницији СЗО злоупотреба или злостављање детета обухватају све облике физичког, односно емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну и другу експлатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ (Ишпановић-Радојковић et al. 2011: 11).

3.2. Радња кривичног дела

Радња извршења овог кривичног дела постављена је веома широко, што можда и није примарно био циљ законодавца, али до тога је дошло услед све репресивнијег гледања на сваки вид насиља усмерен према деци као члановима породице и примарно недовољно прецизног дефинисања радње од стране законодавца.

Први облик овог кривичног дела састоји се у грубом занемаривању дужности збрињавања и васпитања које проузрокује стање запуштености

3 *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016

4 *Сл. гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015.

малолетног лица. Дело се најчешће врши нечињењем, односно пропуштањем да се предузме законска обавеза старања и васпитања детета, а изузетно дело је могуће извршити и радњом чињења. Збрињавање подразумева стварање основних услова за живот малолетног лица, односно низ мера које су управљене на његов нормалан и правилан развој, док васпитање подразумева морално изграђивање личности малолетника, развијање код њега осећања личне одговорности и усмеравање на прихватање основних друштвених вредности (Лазаревић, 2011: 656). Уочавамо да занемаривање може имати више облика и да се оно најчешће одређује као физичко, емоционално и васпитно. Занемаривање збрињавања се најчешће јавља у комбинацији са занемаривањем дужности васпитања. Важно је напоменути да је, да би постојало ово кривично дело, неопходно да се ради о грубом занемаривању дужности, односно о „свесном испољавању крајње небриге и немара за живот и здравље детета и његово васпитање“ (Јовановић, 1983: 300). Дакле, суд ће у сваком конкретном случају, узимајући у обзир све субјективне и објективне околности, ценећи интензитет, учесталост, последице, стварне могућности потенцијалног учиниоца, донети одговарајући вредносни суд да ли се ради о занемаривању које је такво да оправдава кривичноправну осуду, односно излази из домена обичног пропуста.

Други облик овог кривичног дела постоји у неколико случајева. Радња извршења је постављена алтернативно и обухвата: 1) злостављање, 2) принуђавање на претерани рад или рад који не одговара узресту малолетног лица, 3) принуђавање на просјачење и 4) навођење из користољубља на вршење других радњи које су штетне за његов узраст. Дакле, ради се о злоупотреби родитељског права која подразумева његову употребу зарад остварења циљева који су противни правним нормама и сврси којој су намењени и којој треба да служе, односно прекорачење граница тог права. У литератури се наводи да злоупотреба постоји „увек када родитељ у неприхватљивој мери прекорачује своја права на штету детета и обично претпоставља понављање поступка, трајније и упорније понашање родитеља, али се о њој може говорити и ако се акт догодио само једном али је за дете опасан“ (Јовановић, 1983: 301). Уколико је истовремено предузето више радњи из законског описа кривичног дела, то ће суд узети у обзир приликом одмеравања казне.

Законодавац је и код овог облика пропустио да одреди које су то радње којима се врши злостављање, па у теорији влада мишљење да оно обухвата различите облике физичког, емоционалног и сексуалног злостављања. Према дефиницији СЗО физичко злостављање детета је оно које доводи до стварног или потенцијалног физичког повређивања услед неке

интеракције или одсуства интеракције, која потпада под разуман оквир напора родитеља, или особе која је на положају на коме има одговорност, моћ над дететом или његово поверење (Ишпановић-Радојковић et al. 2011: 12). Код овог облика је потребно правити разлику између злоупотребе и ненамерне, задесне повреде. За постојање овог облика кривичног дела није важно да ли је у питању изоловани инцидент или поновљена активност. Емоционално злостављање подразумева понављана понашања родитеља или лица која имају дужност старања о деци, која код детета изазивају или појачавају доживљај безвредности или одбачености, наносе детету патњу и могу изазвати озбиљне и трајне сметње осећајног, когнитивног или социјалног развоја детета. Сексуално злостављање подразумева укључивање детета у сексуалну активност која није у складу са његовим узрастом и зрелошћу, коју оно не схвата у потпуности, са којом није сагласно и којом се крше закони или социјални табуи друштва. У нашем законодавству малолетно лице се може сагласити са сексуалним контактом са навршених 14 година.

Према дефиницији СЗО, експлоатација деце се односи на искоришћавање детета за рад или друге активности, што нарушава дететово физичко или ментално здравље, образовање, морални или социјално-емоционални развој. Неки аутори истичу да она обухвата и „радну и комерцијалну сексуалну експлоатацију детета, односно укључивање детета у проституцију и порнографију, и може настати у оквиру појаве трговине децом или се јављати као самосталан облик злоупотребе детета“ (Ишпановић-Радојковић et al. 2011: 14). Принуђивање малолетног лица на претерани рад или рад који не одговара његовом узрасту значи да се „применом силе или озбиљне претње малолетник излаже таквом напору који превазилази његове физичке способности било по тежини или трајању или су услови рада такви да не одговарају његовом узрасту по природи ствари“ (Јовановић, 1983: 302). Појам силе и претње у овом случају се тумачи у складу са њиховим општим појмовним значењем у кривичноправном смилу. Принуђивање малолетног лица на просјачење представља злоупотребу родитељског права услед које је дете изложено нежљеним и штетним утицајима. Код просјачења је скоро увек присутна користољубива намера, али је законодавац изразито не захтева за постојање овог облика кривичног дела, што је добро, јер би у неким ситуацијама она била тешко доказива (Павлов, 2015: 36).

Навођење малолетног лица на вршење других радњи које су штетне за његов развој подразумева наговарање на предузимање таквих делатности које се негативно одражавају на његово подизање и васпитање, као што је нпр: тапкарење, поткрадање, препродајашверцоване робе, изношење

ствари из куће и продаја предмета, куповина и употреба пића и цигарета и сл. (Павлов, 2015: 36). Уколико би навођењем на одређена девијантна понашања, дошло до подстрекавања малолетника на неко кривично дело, професор Стојановић истиче да би требало узети да се ради о кривичном делу запуштање и злостављање малолетног лица, осим у случају уколико би се радило о подстрекавању на кривично дело за које је забрањена тежа казна него за ово дело (Стојановић, 2009: 479).

3.3. Остали елементи бића кривичног дела

Основни облик кривичног дела може бити извршен умишљајно. Потребно је да је учинилац свестан да грубо занемарује своје дужности збрињавања и васпитања и да тиме проузрокује стање запуштености малолетног лица. Такође, довољно је и да је учинилац свестан да његове радње могу довести до запуштености и да је на то пристао, што значи да је довољан и евентуални умишљај. За постојање другог облика овог кривичног дела потребан је директни умишљај.

Извршилац може бити родитељ, усвојилац, старатељ, хранитељ или друго лице које је по закону дужно да се стара о малолетнику, односно неопходно је да се ради о лицу са одређеним својствима и које у односу на дете има положај одговорности, поверења и моћи. Када је реч о лицима којима је поверена дужност старања, тај однос мора бити трајније природе, па тако извршилац не може бити учитељ, наставник, професор у школи, али може бити васпитач у дому за незбринуту децу, наставник васпитне установе или дома ученика и сл.

Објекат кривичноравне заштите је личност малолетног лица, његов телесни и душевни интегритет и његово право на правилан развој, подизање и васпитање. Од заштитног објекта треба разликовати објекат радње, односно пасивни субјект, на којем се остварује забрањена кривичноправна делатност. Пасиван субјект овог кривичног дела је малолетно лице. Неки аутори су заговорници става да основни облик овог кривичног дела постоји и када се грубо занемарују обавезе збрињавања и васпитања лица изнад 18 година, које услед физичких и психичких поремећаја није у стању да се брине о себи, уколико се као извршиоци дела појављују родитељи тог лица (Љубојев, 2008: 144). Међутим, овакво мишљење се не може прихватити, с обзиром на недвосмислене одредбе нашег кривичног законодавства према којима се малолетником сматра лице до 18 година. У наведеном случају, заштита би се могла наћи у члану 196 КЗ-а.

У случају постојања више пасивних субјеката, постоји реални стицај онолико кривичних дела колико има пасивних субјеката, а уколико се

радња предузима према истом пасивном субјекту у краћим или дужим размацима, дело се може квалификовати као продужено кривично дело.

Основни облик овог кривичног дела извршен је ако је наступила последица у виду стања запуштености малолетног лица, односно између радње извршења и последице је неопходна узрочна веза. Запуштеност се у литератури дефинише као „незадовољавајуће стање детета које је опасно за његов даљи развој или се штетно одражава на његово физичко и душевно здравље и понашање“ (Лазаревић, 2011: 531). Стање запуштености деце може довести до њиховог осећаја нелагодности, страха, несигурности, при чему она могу развити различите одбрамбене механизме и окренути се насиљу и агресивности. У каснијем добу то се може испољити у виду депресије, емоционалне нестабилности, поремећаја у успостављању социјалних веза, те разних облика социопатолошког и девијантног понашања. Као последица другог облика овог кривичног дела могу се јавити различити облици угрожавања нормалног и правилног развоја малолетног лица. Кривично дело је довршено самим предузимањем неке од алтернативно постављених радњи и за његово постојање није неопходно да последица и наступи, довољно је да такве радње могу угрозити развој детета, његово физичко и психичко здравље или могу довести до поремећаја у понашању и вредновању ствари и односа.

4. Однос кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица и других сличних кривичних дела

С обзиром на то да законски опис бића кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица може обухватати и елементе бића неких других кривичних дела, неопходно је размотрити начинразграничења овог кривичног дела од других сличних дела. Када се ради о остварењу обележја других кривичних дела која су истовремено и обележја кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица, према принципу специјалитета, постоји само кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица.

Имајући у виду да се код већине кривичних дела против живота и тела, узраст жртве узима као квалификаторна околност, тада се живот и телесни интегритет малолетног лица појављују као заштитни објекат, што може довести до проблема приликом правне квалификације. У случајевима када радње злостављања изанемаривања изазову последице у виду тешке телесне повреде или смрти малолетног лица које се могу приписати нехату учиниоца, постоји стицај између овог кривичног дела и тешке телесне повреде из нехата, односно убиства из нехата. Међутим, уколико је тешка

телесна повреда или смрт малолетног лица била обухваћена умишљајем учиниоца, постоји само одговарајуће кривично дело против живота и тела, које конзумира кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица.

Поред тога, може се јавити недоумица приликом разграничења овог кривичног дела од појединих кривичних дела против полне слободе, јер је у литератури заступљено мишљење да кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица обухвата и сексуално злостављање. У тим случајевима би најцелисходније било водити се принципом специјалитета и прописаном санкцијом, па ценећи све елементе бића у сваком појединачном случају, одлучити се за најцелисходнију правну квалификацију дела.

Што се тиче разграничења овог кривичног дела од кривичних дела против слобода и права човека и грађанина (злостављање и мучење, принуда, угрожавање сигурности), чини се да је законодавац оправданост инкриминисања овог кривичног дела као посебног нашао у специфичности односа пасивног и активног субјекта, као и у пружању додатне, појачане кривичноправне заштите малолетним члановима породице и све већем значају који овај феномен поприма. Када је у питању кривично дело злостављање и мучење, критеријум разликовања би могла бити последица и однос учиниоца и пасивног субјекта, с обзиром на то да оба кривична дела имају сличну радњу извршења. На исти начин треба поступити и када је у питању кривично дело принуде, с обзиром на то да се неке од алтернативно постављених радњи другог облика кривичног дела запуштање и злостављање састоје у принуди.

Највећи проблем је разграничење другог облика кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица са квалификованим обликом кривичног дела насиље у породици из члана 194 став 3 када је дело учињено према малолетном лицу. Један од критеријума разликовања је што злостављање код кривичног дела запуштање и злостављање јесте деловање на телесни и психички интегритет малолетника али без његовог нарушавања. Дакле, последица злостављања не сме бити ни лака телесна повреда јер би се у том случају могло поставити питање постојања насиља у породици или лаке телесне повреде (Лукић, Јовановић, 2003: 21).

5. Физичко кажњавање као спорна дисциплинска мера

Дисциплиновање деце физичким методама дуго је сматрано прихватљивом васпитном мером. Међутим, данас је све присутније схватање да телесно кажњавање деце представља кршење њиховог људског достојанства

и физичког интегритета, а последњих година се јављају захтеви да се забрани сваки вид телесног кажњавања као начин васпитања и одгајања детета. И код нас захтеви све више иду у том правцу, па је тако у предлог новог Грађанског законика унета изричита забрана телесног кажњавања. Противници телесног кажњавања деце истичу да је немогуће користити неку физичку казну која не би имала понижавајући и деградирајући утицај на дете, те су тако многе земље, вођене примером Шведске изричито забраниле телесно кажњавање деце. Међутим, поставља се питање оправданости експлицитне забране сваког вида телесног кажњавања, кад кривично законодавство већ прописује кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица, које постоји у сваком случају када родитељ насилнички поступа прама детету и користи телесно кажњавање као једину васпитну меру. Како Шкулић наводи, оваква одредба би представљала само мртво слово на папиру и отворила би простор за бројне злоупотребе. Уз то, усвајање таквог решења допринело би све репресивнијем поступању према родитељима који би били потенцијално изложени породичноправним санкцијама и пре или касније институту лишења родитељског права.

Упоредо са дебатом о санкционисању сваког облика телесног кажњавања, актуелизује се могућност поновног изричитог увођења неких облика физичког кажњавања као основа искључења противправности, а отвара се и могућност примене института дела малог значаја с обзиром на то да је за кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица прописана казна затвора до 5 година. Према мишљењу заговорника оваквог решења, телесно кажњавање не значи нужно и физичко злостављање, уколико се примењује изузетно, у ситуацијама када су други поступци недовољно ефикасни и када се на другачији начин не може утицати на дете да одустане од агресивног или опасног понашања. Због тога, у сваком појединачном случају потребно је узети у обзир узраст детета, све околности конкретног случаја, расположиве замене за телесно кажњавање, односно ценити разумност и умереност средстава. При том, никада се не може сматрати одговарајућим да телесно кажњавање буде тако тешко да доведе до озлеђивања детета, укључујући и модрице, нити да изазове бол, nelaгоду или понижење, већ се мора поступати у намери заштите детета од опасности. Тако Бачић наводи да су за оцену противправности одлучујући циљеви васпитања. Сматра да се остваривање тих циљева процењује кроз прикладност употребљених средстава и предузетих радњи и закључује да се „толерира повреда једног добра ради остваривања посебног опћепризнатог циља, који овде има предност“ (Ваџић, 1998: 192). Такође, има и аутора који сматрају да би се „предметна проблематика могла решити путем института личног основа искључења од казне, што би омогућило

да телесно кажњавање остане недозвољено биће дела, противправна и скривљена телесна повреда, с тим да би се у безазленим случајевима могло одустати од кажњавања из одговарајућих изван кривичноправних разлога“ (Ваџић, 1998: 192).

Интересантно је запажање неких аутора (Ћоговић, 2012: 211-221) који наводе као пример повлачење детета испред црвеног светла на семафору, које се сматра не само дозвољеним већ чак и понашањем које се у датој прилици захтева. Овде би се могли додати и случајеви када дете жели да додирне предмете који су погодни да изазову повреду (оштре и вреле површине), да гурне руку у струју или сличне радње које су опасне по дете. Не може се оспорити да је овде реакција родитеља неопходна, при чему увиђамо да родитељ у овим ситуација засигурно не поступа у намери доношења повреда детету. Такође је занимљиво указати на одредбу Породичног закона која предвиђа да се насиљему породици сматра ограничавање слободе кретања или комуникације са трећим лицима, што би се могло тумачити као (ако не и прекомерно) ограничавање родитеља у реализовању свог права на васпитавање детета. Овде се поставља питање да ли би родитељи вршили насиље у породици над својим дететом ако би му ограничили, а не потпуно укинули ноћне изласке, контакт с вршњацима који на њега врше лош утицај или му ограничили приступ местима где се одржавају састанци верских секти. Напротив, потребно је у циљу добробити детета, а у складу с његовим узрастом и зрелашћу, да родитељи имају право и дужност надзирања детета у његовом дружењу с другим особама и да забране свако поступање које би могло угрозити његов развој и одати га лошим склоностима и девијантном понашању.

Неспорно је да је насиље као образац понашања неприхватљиво и да треба тежити за алтернативама телесним казнама, али у литератури постоји мало предложених мера којима би се родитељи могли послужити у напред описаним ситуацијама и које би биле ефикасне, при чему се и оне мере које се наводе углавном своде на апстраховање и уопштено набрајање педагошких метода за које иначе знамо да често не доносе позитивне резултате (скретање пажње, преусмеравање, стварање правила и ограничења која одговарају степену развоја, укидање привилегија и др).

6. Правосудна пракса Основног јавног тужилаштва и Основног суда у Новом Саду

У наставку рада биће приказани резултати истраживања заступљености кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица у правосудној пракси Основног јавног тужилаштва у Новом Саду и Основног суда у Новом Саду.

Према подацима прикупљеним у Тужилаштву, у периоду од 2012. до 2016. године поднето је укупно 57 кривичних пријава за ово кривично дело, од тога две пријаве за став 2 (19 мушких извршилаца и 3 женска). Оштећено је 65 дечака и 31 девојчица, при чему за 2 кривична дела не постоји податак о броју оштећених лица. У 12 предмета кривично дело из става 1 је учињено у саизвршилаштву, од стране оба родитеља, док је дело из става 2 оба пута учињено у саизвршилаштву. Тужилаштво је располагало подацима о подносиоцима кривичних пријава за период од 2014. године до 2016. године и уочено је да кривичне пријаве у највећем броју случајева подноси полиција (20 пријава), док је 13 кривичних пријава поднео Центар за социјални рад, 4 Више јавно тужилаштво, док су преостале пријаве поднете од стране других лица. Доказне радње су спроведене у 34 предмета. Евидентирано је 18 одбачаја кривичних пријава, 19 оптужења и 9 осуђујућих пресуда (6 затворских казни и 3 условне осуде), док обустава поступка није било.

Што се тиче података појединачно за сваку посматрану годину, у 2012. години поднето је 5 кривичних пријава (2 мушка извршиоца и 3 жене), од којих су 2 кривична дела извршена у саизвршилаштву од стране родитеља. Оштећена су 3 дечака и 2 девојчице, док за 2 кривична дела не постоји податак о броју оштећених лица. Није било одбачаја пријава, а до оптужења је дошло у 5 случајева и донето је 5 осуђујућих пресуда (3 затворске казне – 1 казна затвора до једне године, 2 од 1 до 3 године и 2 условне осуде – обе 6 месеци затвора, условно на 2 године). Првостепени поступак је у просеку трајао годину дана. Жалба је уложена у 2 предмета, након чега су потврђене првостепене одлуке. Другостепени поступак је трајао од 6 месеци до 1 године.

У 2013. години поднето је 8 кривичних пријава (5 мушких извршилаца и 3 жене), од којих су 2 кривична дела извршена у саизвршилаштву од стране родитеља. Оштећено је 11 дечака и 1 девојчица. Доказне радње су спроведене у 3 предмета. Одбачене су 2 кривичне пријаве. До оптужења је дошло у 2 предмета и донете су 2 осуђујуће пресуде, а затворске казне су изречене у трајању до 1 године. Првостепени поступак је у просеку трајао до 2 године. Жалби није било.

У 2014. години поднето је 18 кривичних пријава, од којих је једна поднета за став 2 (4 је поднела полиција, 8 Центар за социјални рад, 4 Више јавно тужилаштво и 1 мајка). 4 кривична дела извршена су у саизвршилаштву од стране родитеља, од тога је 7 мушких извршилаца и 11 женских. Оштећено је 26 дечака и 16 девојчица. Доказне радње су спроведене у 12 предмета. Одбачено је 6 пријава, до оптужења је дошло у 6 предмета и донете су 4

условне осуде и изречена је једна затворска казна. У четири предмета првостепени поступак је трајао до 6 месеци, док је један трајао до 2 године. Жалби није било.

У 2015. години поднето је 10 кривичних пријава (5 пријава поднела је полиције, 4 Центар за социјални рад и једна од стране оштећеног), од чега је једно кривично дело извршено од стране оба родитеља, од тога је 1 мушки извршилац и 9 женских. Оштећено је 9 дечака и 1 девојчица. Доказне радње су спроведене у 8 предмета, док је у једном одређена истрага. Одбачене су 3 кривичне пријаве. До оптужења је дошло у 4 предмета, при чему је донета само једна одлука (ослобађајућа пресуда) и уложена је једна жалба.

У 2016. години поднето је 16 кривичних пријава (4 мушка и 12 женских извршилаца), 1 пријава поднета је за став 2(11пријава поднела је полиција, 1 Центар за социјални рад, 2оштећени и 2 отац). Здела извршенасу у саизвршилаштву. Оштећено је 16 дечака и 11 девојчица. Доказне радње су спроведене у 10 предмета, одбачено је 7 пријава. До оптужења је дошло у 2 предмета, при чему недостају подаци о донетим одлукама.

Стицај са кривичним делом из члана 194 КЗ-а забележен је у 2 случаја у току 2013. године, а у току 2014. и 2015. године евидентиран је по 1 стицај са овим кривичним делом. По један стицај евидентиран је у току 2015. и 2016. године са кривичним делом из члана 191 КЗ-а, док је стицај са кривичним делом из члана 323 КЗ-а забележен у току 2013. године у два поступка и 2014. године забележен је по један стицаја са кривичним делима из члана 190 и 196 КЗ-а.

Према подацима који су прикупљени у Суду у периоду од 2010. до 2016. године поднето је 29 оптужних аката (у 2013. години 1, у 2014. години 6, у 2015. години 5 и у 2016. години 3), првостепена пресуда је донета у 18 предмета за став 1 и у једном предмету за став 2, од чега је 17 осуђујућих пресуда (у 2013. години 4, у 2014. години 1, у 2015. години 6 и у 2016. години 4) и једна одбијајућа. Изречене су 3 казне затвора у просечном трајању до 6 месеци, једна казна затвора од 6 месеци до једне године и 13 условних осуда.

Након анализе казнене политике уочено је да ово кривично дело учествује веома ниско у укупној структури криминалитета, да се статистика суда и тужилаштва (у делу у којем се ради о истим задатим параметрима) углавном поклапа, да су 20% кривичних дела учинили родитељи у саизвршилаштву, да је присутно понављање дела од стране истих учинилаца (у једном случају суд је изрекао две условне казне истом лицу у две узастопне године), да су жене у већем проценту извршиоци овог кривичног дела, што се поклапа и са статистиком на републичком нивоу, да оштећена лица и

други родитељ веома ретко подносе кривичне пријаве-забележена су свега 4 случаја, да обустава поступка, примене опортунитета и мера безбедности није било, да је донета једна ослобађајућа пресуда, као и да је за члан 193 став 2 у периоду од 2010. до 2016. године поднета једна оптужба и донета једна осуђујућа пресуда.

7. Закључак

Здрава породична средина је неопходна претпоставка правилног развоја детета и амбијент у којем родитељи усмеравају своје детете ка усвајању и поштовању вредности емоционалног, етичког и националног идентитета своје породице и друштва. Осим тога, брига о деци, њихово подизање, васпитање и образовање, као и старање о интересима детета је природна, морална и законска обавеза родитеља. Међутим, како није могуће да на једној страни постоје само права, а на другој само обавезе, тако и деца морају поштовати родитеље. Не треба заборавити да из породице креће поштовање ауторитета и уколико дете не поштује своје родитеље, како се од њега може очекивати поштовање наставника, вршњака, а касније и партнера. Зато треба бити опрезан приликом инкриминисања одређених понашања родитеља као кривичног дела запуштање и злостављање малолетног лица, јер су могућности за злоупотребу бројне. Неконтролисано санкционисање би могло изазвати контраефекте, довести до поверавања деце социјалним установама и разбијања породице, при чему не треба губити из вида да процесуирање родитеља није увек у најбољем интересу детета.

Међутим, интервенисање државе некада је неопходно и представља једини начин превазилажења конфликтног односа и отклањања узрока проблема. Иако централно место у моделу заштите деце има породичноправна и социјална заштита и постоје различита гледишта о оправданости, обиму и домашају државне интервенције у породични живот и односе између родитеља и деце, у озбиљним случајевима угрожавања развоја детета и његовог интегритета, оправдана је примена репресивних механизма државе. Међутим, имајући у виду осетљиву сферу породичних односа, држави би требало оставити контролисан простор и ограничитимогућноступлитања државе у односе родитеља и деце, као и опсег права (моћи) која су појединцу допуштена приликом обављања улоге родитеља и дисциплиновања деце. Неспорно је да насиље не сме бити образац понашања ни у једној средини, а посебно у породичној, али не треба губити из вида да се изричитом забраном сваког вида телесног кажњавања, ништа битно неће променити, јер не

може се свест мењати кривичним правом, нити сваки проблем решавати кривичноправном инкриминацијом. Законе треба доносити када захтеви већине то оправдавају и када су у питању понашања чија се друштвена опасност не доводи у сумњу. Насупрот томе, често имамо ситуацију да се глорификовањем појединачних случајева покушавају створити вештачки услови за прописивање нових кривичних дела.

Литература

Конвенција о правима детета (Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Сл. лист СФРЈ – међународни уговори* бр. 15/90 и *Сл. лист СРЈ- међународни уговори* бр. 4/96 и 2/97)

Кривични законик (*Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016)

Породични закон (*Сл. гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015)

Устав (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006)

Вајић Франјо, *Kazneno pravo – Opći dio*, Zagreb

Ишпановић-Радојковић В., Игњатовић Т. (2011), *Заштита детета од злостављања и занемаривања, Примена Општег протокола*, Београд, Центар за права детета

Јовановић Љ. (1983), *Кривично право-посебни део*, Београд

Костић М. (2004), Поглед на историју развитка кривичноправне заштите детета код нас, *Пешчаник II – часопис за историографију архивистику и хуманистичке науке*, Историјски архив града Ниша,

Лазаревић Љ. (2011), *Коментар кривичног законика*, Београд

Лукић М., Јовановић С. (2003), *Насиље у породици: нова инкриминација*, Аутономни женски центар

Љубојев Н. (2008), *Заштита детета од злостављања и занемаривања у породици*, Нови Сад

Милосављевић-Ђукић И. (2015), *Функционисање здравственог, правосудног и система социјалне заштите у заштити деце од злостављања и занемаривања*, докторска дисертација, Београд, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Павлов Л. (2015), *Кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица*, завршни рад, Нови Сад, Универзитет у Новом Саду Правни факултет,

Стојановић З.(2009), *Коментар Кривичног законика*, Београд

Ћоровић Е. (2012), Sporni oblici disciplinskog kažnjavanja dece: da li je reč o osno-
vu isključenja protivpravnosti krivičnog dela ili o nasilju nad decom, *Crimen* br.2

Mirjana Sredojević,

PhD student,

Faculty of Law, University of Novi Sad

CRIMINAL LAW PROTECTION OF MINORS FROM NEGLECT AND ABUSE

Summary

The paper analyzes the issues that may occur in defining certain types of conduct as a criminal offense of neglect and abuse of minors. Yet, criminal legislation shall come into play only as ultima ratio, particularly considering the sensitive sphere and privacy of family relations, the importance of educational function of the family in building the child's personality, the existing measures in other areas of law that ensure the best interest of minors, and the consequences of punishment for this criminal offense. However, criminal intervention is justified in cases where parents, guardians or care-takers grossly neglect their duty and abuse the children, thus causing the state of child neglect and harmful consequences for child's development.

The paper first provides a historical overview of the development of protection mechanisms at the national and international levels, and discusses the conceptual distinction between neglect and abuse. The author further analyzes legal protection of children from abuse and neglect, legal provisions on this crime, its elements and forms, as well as the current foreign solutions. The paper then focuses on the distinction between this criminal offence and other similar offences, given the fact that the legal definition of the criminal offense of neglect and abuse of minors may include elements of some other offenses falling into the group of criminal offenses against the rights and freedoms of man and citizen, or offences against marriage and family. In order to analyze the judicial practice and occurrence of this crime in our society, the author explores the penal policy of the Basic Court in Novi Sad and the Basic Public Prosecutor's Office in Novi Sad, in the period from 2010 to 2016, pertaining to the criminal offense of neglect and abuse of minors.

Keywords: *criminal protection, neglect and abuse of minors, judicial authorities.*